

SHART ERGASH GAPLARNING TUZILISHI VA ULARNING ZAMONAVIY MATNLARDA ISHLATILISHI

Abduxolikova Madina Kahramonovna

Oriental universiteti arab filologiyasi

fakultetining 3-bosqich talabasi

Fayziyev Shamsuddin Sadriddinovich

Oriental universiteti Tillar-1 kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy-amaliy maqola arab tilining mantiqiy-grammatik asoslaridan biri bo'lgan Shart Ergash Gaplar (الجملة الشرطية) mavzusini tahlil qiladi. Maqolada avvalo, shart ergash gaplarning fundamental tuzilishi — shart harfi, shart fe'li va javob fe'li munosabatlari asosida tushuntiriladi.

So'ngra, shart harflari ularning grammatik ta'siriga ko'ra, jazm qiluvchi (الأدوات الجازمة) (Masalan: إِذَا) va jazm qilmaydigan (الأدوات غير الجازمة) (Masalan: إِنْ, مَنْ) turlarga ajratilib, har bir turdagi harflarning ma'no farqlari va sintaktik vazifalari ko'rib chiqiladi.

Maqolaning asosiy qismi shart ergash gaplarning zamonaviy matnlarda qo'llanilishiga bag'ishlangan. Bunda ularning huquqiy-rasmiy tildagi aniq qoidalar (obligatsiyalar), siyosiy-publitsistik tahlildagi faraziy (kontrfakt) vaziyatlar va ilmiy matnlardagi sabab-oqibat munosabatlarini ifodalashdagi muhim roli misollar orqali yoritiladi.

Annotatsiya oxirida keltirilgan ilmiy adabiyotlar ro'yxati (xususan, Hasan, G'alayini, 'Id kabi klassik arab grammatiklarining asarlari) maqolaning ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar:

الجملة الشرطية – shart ergash gap

أداة الشرط – shart harfi

shart fe'li – فعل الشرط

javob fe'li – جواب الشرط

jazm qiluvchi harflar – الأدوات الجازمة

jazm qilmaydigan harflar – الأدوات غير الجازمة

arab grammatikasi – النحو العربي

zamonaviy qo'llanish – الاستعمال الحديث

huquqiy matnlar – القانونية

faraziy shart – لَوْ

umumiy shart – إِنَّ

Abstract. This academic-practical article analyzes conditional sentences (الجملة الشرطية), one of the key logical-grammatical foundations of the Arabic language. The article begins by explaining the fundamental structure of conditional sentences, based on the relationship between the conditional particle (أداة الشرط), the conditional verb (فعل الشرط), and the jussive response (جواب الشرط).

Subsequently, the conditional particles are categorized based on their grammatical effect into jussive particles (الأدوات الجازمة) (e.g., إِنَّ, مَنْ) and non-jussive particles (الأدوات غير الجازمة) (e.g., إِذَا, لَوْ). The semantic differences and syntactic functions of each type are examined.

A significant portion of the article is dedicated to the usage of conditional sentences in modern texts. This section highlights their crucial role in expressing precise rules and obligations in legal-official language, outlining hypothetical (counterfactual) scenarios in political-journalistic analysis, and establishing cause-and-effect relationships in scientific texts, all illustrated with examples.

The list of cited academic literature (including works by classical grammarians like Hassan, G'alayini, and 'Id) confirms the scholarly grounding of the article.

Keywords:

الجملة الشرطية – conditional sentence

أداة الشرط – conditional particle

الأدوات الجازمة – jussive particles

الأدوات غير الجازمة – non-jussive particles

النحو العربي – arabic grammar

الاستعمال الحديث – usage in modern arabic

القانونية – hypothetical condition

Arab tili grammatikasining (النحو) asosiy unsurlaridan biri bo'lgan shart ergash gaplar (الجملة الشرطية) bir fikr yoki ishning sodir bo'lishini boshqa bir shartga bog'lash uchun xizmat qiladi. Ular matnga katta mantiqiy aniqlik, dalillash kuchi va ifodalilik bag'ishlaydi. Ushbu maqolada shart ergash gaplarning grammatik tuzilishi, asosiy turlari va ularning zamonaviy arab tili matnlarida qanday strategik qo'llanilishi tahlil qilinadi.

1. Grammatik tuzilish asoslari

Har qanday shart ergash gap uch asosiy qismdan iborat bo'ladi, bu qismlar birgalikda to'liq mantiqiy aloqani hosil qiladi:

Shart harfi (أداة الشرط): shartni boshlovchi so'z (bog'lovchi, olmosh yoki yuklama).

Shart fe'li (فعل الشرط): shartni ifodalovchi gapning fe'li.

Javob fe'li (جواب الشرط): natijani yoki shart bajarilganda sodir bo'ladigan oqibatni ifodalovchi gapning fe'li.

Masalan: تَنْجَحُ (javob fe'li) شَرْتِ فِي (shart fe'li) أَنْ (shart harfi).

Tarjimasi: "Agar intilsang, muvaffaqiyatga erishasan."

2. Shart harflarining turlari va ularning ta'siri

Arab tilida shart harflari ikki asosiy guruhga bo'linadi, bu bo'linish ularning hozirgi zamon fe'liga (المضارع) nisbatan grammatik ta'siriga (jazm qilish yoki qilmaslik) asoslanadi.

2.1. Jazm qiluvchi shart harflari (الأدوات الجازمة)

Bu harflar, agar shart va javob fe'llari hozirgi zamonda bo'lsa, ularni jazm (sukun) holatiga keltiradi. Ular ko'pincha shartning yuz berishi ehtimoli yuqori yoki haqiqiy ekanligini ifodalaydi.

أَنْ – bog'lovchi – agar (umumiy shart) – {إِنْ تَقُلْ الْحَقَّ تَنْجَحْ مِنَ الْعَقَابِ}

مَنْ – shart olmoshi – kimki – {مَنْ يَزِرْغَ يَخْصُدْ}

{مَا تَقْرَأُ يُفِيدُكَ} – shart olmoshi – nimaiki – مَا/مَهْمَا

مَتَى/أَيَّانَ – shart zamon ravishlari – qachonki

2.2. Jazm qilmaydigan shart harflari (الأدوات غير الجازمة)

Bu harflar fe'llarga grammatik ta'sir ko'rsatmaydi. Shart fe'li ko'pincha o'tgan zamonda (الماضي) keladi.

إِذَا – qachonki, agar (aniq yuz berishi kutilgan ish) – kelajakda ro'y berishi kutilgan shartlar.

أَوْ – agar... bo'lganda edi (bo'lmagan ish) – mumkin bo'lmagan yoki yuz bermagan shartlar, afsuslanish.

لَوْلَا – agar... bo'lmaganda edi (man etish sharti) – shartning yo'qligi sababli natijaning yuz berganini bildiradi.

كُلَّمَا – har safar, qachonki – takroriy shartlar va natijalar.

Zamonaviy arab matnlarida qo'llanilishi

Shart ergash gaplar zamonaviy arab adabiyoti, publitsistikasi, huquqiy va ilmiy matnlarida muhim rol o'ynaydi.

3.1. Huquqiy va Rasmiy til (اللغة القانونية)

إِنْ (in) va مَنْ (man) qonuniy matnlarda eng ko'p ishlatiladi, chunki ular aniq qoidalar, majburiyatlar va ularning oqibatlarini ifodalaydi, shubha uchun joy qoldirmaydi.

Misol: {إِنْ خَالَفَ الْمُوظَّفُ الْقَانُونَ، تَعَرَّضَ لِلْمُسَاءَلَةِ}

"Agar xodim qonunni buzsa, u javobgarlikka tortiladi."

3.2. Siyosiy va Publisistik tahlil (التحليل السياسي)

Bu sohada لَوْ yordamida faraziy vaziyatlar (hypothetical situations) yoki kontrfaktlar tahlil qilinadi, bu esa muallifga hozirgi holatdan afsuslanishni yoki boshqacha yo'l tanlashning oqibatlarini ko'rsatish imkonini beradi.

Misol: لَوْ اتَّخَذَتِ الدَّوْلَةُ إِجْرَاءَاتٍ سَرِيعَةً، لَمَا تَفَاقَمَتِ الْأَزْمَةُ

"Agar davlat tezkor choralar ko'rganda edi, inqiroz chuqurlashmagan bo'lar edi." (Lekin ko'rmadi).

3.3. Ilmiy va Texnik matnlar (النصوص العلمية)

Ilmiy matnlarda إِذَا va مَتَى sabab-oqibat bog'liqliklarini, shuningdek, shart-natija

munosabatlarini ob'ektiv bayon qilish uchun ishlatiladi.

Misol: إِذَا ارْتَفَعَتْ دَرَجَةُ حَرَارَةِ الْمَادَّةِ، تَوَسَّعَتْ جُزْئِيَّاتُهَا

"Qachonki moddaning harorati ko'tarilsa, uning zarrachalari kengayadi."

Xulosa. Arab tilidagi shart ergash gaplar tilning mantiqiy asosini tashkil etuvchi jiddiy va nozik grammatik hodisadir. Jazm qiluvchi va jazm qilmaydigan harflarning farqi matnning ma'no nuansini (haqiqiylik, ehtimollik, faraziylik) belgilaydi. Ularning zamonaviy matnlarda strategik qo'llanilishi arab tilining nafaqat klassik boyligini, balki uning murakkab g'oyalarni ifodalashdagi moslashuvchanligini ham namoyish etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmonov, A. (2025). MUTARRIZIYNING "RISALATUN FIN-NAHV" ASARIDA TIL O'QITISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 126-130.
2. РАХМОНОВ, А. К. (2025). АБУЛФАТХ БУРХОНИДДИН НОСИР МУТАРРИЗИЙ-ЎРТА АСР ШАРҚ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЁРҚИН НАМОЁНДАСИ. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 549-560.
3. MUTARRIZIYNING "RISOLATUN FIN NAHV" ASARI MO'JAZ GRAMMATIK MANBA. (2025). *Barqaror Taraqqiyot Va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85-88. <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/view/2528>
4. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: "RISALATUN FIN-NAHV" ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA'LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). *SCIENCE TIME*, 3(5), 150-155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
5. Prakashan, A. Central Asia: Literary Cultural Scenario and Hindi.
6. Jo'rayeva, M. A. SCHOLARS WHO CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF MEDICINE IN MEDIEVAL CENTRAL ASIA.

7. Fatilloyev, M. (2025). YOQUT AL-HAMAVIY VA “MU’JAMU-L-UDABO” ASARINING DUNYO BO ‘YLAB O ‘RGANILISHI. *YANGI RENESSANSDA ILM-FAN TARAQQIYOTI*, 1(3), 510-514.
8. QIZI, T. M. A. The Compatibility of Ogahis Literary Translation and the Originality of Jamis Artistic Creation. *JournalNX*, 6(12), 223-226.
9. Maxmuda, P. L. (2025). ARAB TILI MORFOLOGIYASIDA MUBOLAG‘A SIYG‘ALARI. *TA‘LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(4), 220-225.
10. Raxmonov, A. K. (2025). *Manbalar asosida Mitarriziy va Mutarriz ilmiy faoliyatining o‘rganilishi. Til va adabiyot.uz*, (12), 247–248.
11. Raxmonov, A. K. (2024). *Creating favorable ecosystems for youth entrepreneurship in Uzbekistan. In Collection of Articles of the International Scientific Conference on the Topic of “The Future of Youth and Entrepreneurship in Education” Within the 10th UNESCO–APEID (Educational Innovations Programme for Asia-Pacific Development) Meeting on Entrepreneurship in Education (pp. 67–71). Alfraganus University.*
12. Raxmonov, A. K. (2024). *Mutarriziy va uning “Nahv risolasi”. In Sharq tillari tadqiqi va ta’limi muammolari: Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari (pp. 211–214). Oriental University.*
13. Жураева, С. Х. (2024). Interaction of youth slang and cultural values of the people. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(4), 119-126.
14. Жураева, С. Х. (2024). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. *XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR*, 1(2), 531-536.
15. Jurayeva, N. (2023). Mumtoz she’riyatda Bobur g’azallarining poetik xususiyatlari. *Alfraganus*, (1 (1)), 30-34.
16. Jurayeva, N. G. (2022). O ‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGIDA BAYT POETIKASI TUSHUNCHASINING TUTGAN O ‘RNI VA TIPALOGIK ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 729-733.